

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΩΝ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Τὸ μολυβδόβουλλον ὅπερ δημοσιεύεται ἐν τῇ περὶ τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κεφαλληνίας πραγματείᾳ τοῦ κ. Κωστ. Ζησίου εἶναι ἀληθῶς μνημεῖον πολλοῦ λόγου ἄξιον διὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς νήσου. Διὰ τὴν πενιχρότητα τῶν εἰδήσεων, αἵτινες περισώθησαν περὶ τῆς Κεφαλληνίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τὴν σπάνιν ἄλλων μνημείων, μόνον τὰ μολυβδόβουλλα τῶν στρατιωτικῶν τῆς νήσου ἀρχόντων ἀπομένουσιν ἀξιοχρεα μαρτύρια τῆς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους πολιτικῆς αὐτῆς διοργανώσεως καὶ ἀκμῆς. Εὐτυχῶς δέ, χάρις εἰς τὸν ἀκάματον ἐρευνητὴν τῆς βυζαντινῆς σφραγιδολογίας κ. G. Schlumberger, νῦν γνωρίζομεν σειρὰν εὐάριθμον μὲν πλὴν πολυτιμοτάτην τοιούτων μνημείων. Τούτων ἐν μόνον ἦτο πρότερον γνωστόν, τὸ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ποστολάκα δημοσιευθὲν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν νομισμάτων τῶν Ἰονίων νήσων¹ *Νικήτα βασιτικοῦ πρωτοστρατηγοῦ καὶ στρατηγοῦ Κεφαλ[ληνίας]*, τὰ δὲ ἄλλα πάντα τέσσαρα τὸν ἀριθμὸν ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Schlumberger². Τὰ τρία ἐξ αὐτῶν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ θέματος Κεφαλληνίας Κωνσταντῖνον, Λέοντα καὶ τινὰ ἄλλον οὗ τὸ ὄνομα ἐγένετο ἐξίτηλον. Ταῦτα μετὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ποστολάκα δημοσιευθέντος τάσσονται εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, ἥς κοινὸν γνώρισμα εἶναι τὸ ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὀψέως σταυροειδὲς μονογράφημα τὸ ἀναλυόμενον εἰς: *Κόμω ἡ Θεοτόκε βοήθει*, μετὰ τῶν λέξεων πέριξ: *τῷ σῷ δούλῳ*. Εἶναι δὲ ἡ τοιαύτη κατηγορία τῶν μολυβδόβουλλων μία τῶν μεγίστων τῆς βυζαντινῆς σιγίλλογραφίας, ἀναγομένη, ὡς ὁ Mordtmann³ καὶ ὁ κ. Schlumberger⁴ μεθοδικῶς ἀπέδειξαν, εἰς τὰς Η' καὶ Θ' ἑκατονταετηρίδας. Τὸ τελευταῖον μολυβδόβουλλον ἀνήκει εἰς τινὰ τουρμάρχην Κεφαλληνίας, οὗ τὸ ὄνομα εἶναι δυσανάγνωστον, φέρει δ' ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὀψέως ὡς τύπον στηθάριον τοῦ ἁγίου Τρύφωνος. Ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ

¹ σελ. 101, πίν. Ε' ἀρ. 986.

² *Sigillographie de l'empire Byzantin* σελ. 207—208.

³ *Ἐν Φιλ. Συλλ. Κωνστ. τόμ. Η'* σελ. 57—81.

⁴ *Sigillographie* σελ. 88.

τύπου ἐξάγεται, τὸ μολυβδόβουλλον δὲν δύναται νὰ εἶναι προγενέστερον τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος, ἀφ' ἧς ἤρξαντο ἐπικρατοῦσαι ἐν τοῖς μολυβδόβουλλοῖς αἱ εἰκόνες. Καὶ ὁ μὲν Schlumberger τάσσει αὐτὸ γενικώτερον εἰς τὴν Γ' ἢ Α' ἑκατονταετηρίδα, ἡ τεχνοτροπία ὁμῶς αὐτοῦ μαρτυρεῖ ὅτι τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν τελευταίαν.

Τὰ γνωστὰ ταῦτα τοῦ θέματος Κεφαλληνίας μολυβδόβουλλα δύνανται νὰ χειραγωγήσωσιν ἡμᾶς ἀσφαλῶς εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ζησίου δημοσιευομένου, οὗτινος ὁ τύπος τῶν ἐπιγραφῶν οὐσιωδῶς διαφέρει τοῦ καθιερωμένου. Τοῦτο ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐλλείψεως ἱερᾶς τινος εἰκόνος, ὡς ἐν τῷ τοῦ τουρμάρχου, ἐλέγχεται ἀσφαλῶς προγενέστερον τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος. Ἀφ' ἑτέρου ὁμῶς ἡ σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς τὰ τέσσαρα πρῶτα τῶν ἄλλων στρατηγῶν τοῦ θέματος μαρτυρεῖ σαφῶς ὅτι τοῦτο εἶναι μεταγενεστέρων χρόνων. Ἀναγκαιῶς λοιπὸν τὸ μολυβδόβουλλον δὲν δύναται νὰ ταχθῇ εἰμὴ εἰς τὸ τέλος τῆς Θ' ἑκατονταετηρίδος.

Ἐν τούτοις ἡ κατάταξις αὕτη φαίνεται προσκρούουσα εἰς τὰς γνωστὰς ἄλλοθεν εἰδήσεις περὶ τοῦ θέματος τῆς Κεφαλληνίας, καίτοι αὐταὶ τοσοῦτον ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα ὥστε δὲν δύνανται νὰ νομισθῶσι μαρτυρίαι ἀξιόπιστοι. Εὗρηνται δὲ αἱ εἰδήσεις αὗται παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ, ὅστις ἐν μὲν τῇ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν ἀπευθυνομένῃ συγγραφῇ¹ γράφει ὅτι: «ἡ Κεφαλληνίας στρατηγὶς ἦγον τὰ νησία τοῦρμα ἦν τὸ παλαιὸν τῆς στρατηγίδος Λογούβαρδίας· ἐπὶ δὲ Λέοντος² τοῦ φιλοχρήστου δεσπότου γέγονε στρατηγὶς»· ἐν δὲ τῷ περὶ θεμάτων βιβλίῳ³: «ἡ δὲ Κεφαλληνία συμπεριεῖληπται τῇ Πελοποννήσῳ· οὐδέποτε γὰρ εἰς τὰς ἐχρημάτιζε θέματος κτλ.»⁴. Ἡ ἀντίφασις τῶν δύο τούτων χωρίων εἶναι προφανής. Ἀνάγκη ὁμῶς νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι, ὅπως ἀπέδειξεν ἤδη ὁ κ. Krumbacher⁵, τὸ περὶ θεμάτων σύγγραμμα τοῦ Πορφυρογεννήτου εἶναι ἐπιτομὴ καὶ ἐν μέρει ἀντιγραφὴ τῶν Ἐθνικῶν Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους, εἶναι δὲ γνωστότατον ὅτι ἄλλως εἶχεν ἡ διοικητικὴ διαίρεσις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἔζων οἱ ὑπὸ τοῦ Πορφυρο-

¹ De administrando imperio, III, σελ. 224 καὶ ἐκδ. Βόννης.

² τοῦ Σοφοῦ (886—912).

³ II σελ. 54 τῆς ἐκδ. Βόννης.

⁴ Σημειωτέον ὅτι στρατηγὶς καὶ θέμα ἦσαν ταυτόσημα.

⁵ Geschichte der Byzantinischen Literatur σελ. 61.

γεννήτου ἀκρίτως ἀντιγραφόμενοι συγγραφείς. Ἀξιόπιστος λοιπὸν ἡδύνατο μέχρι τινὸς νὰ θεωρηθῇ μόνον ἡ πρώτη μαρτυρία τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅτι δηλαδή τὸ θέμα τῆς Κεφαλληνίας ἐγένετο τοιοῦτον ἀπὸ ἀπλῆς τοῦρμας ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Τοῦτο ὁμῶς ἀντικρουσ ἀντίκειται πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῶν μολυβδόβουλλων, διότι ταῦτα, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ἐξαιρέσει τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸν τουρμαρχὴν τάσσονται μὲν εἰς τὰς Η' καὶ Θ' ἑκατονταετηρίδας γενικώτερον, ἀλλ', ὡς ἀποδεικνύει τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ζησίου δημοσιευόμενον, μόνον τοῦτο δύναται νὰ ταχθῇ εἰς τὸ τέλος τῆς Θ', ὁπότε ἤρξε Λέων ὁ Σοφός, ἡ δὲ διαφορὰ τῆς τεχνοτροπίας αὐτοῦ πρὸς τὰ τέσσαρα προγενέστερα μαρτυρεῖ ὅτι μεταξὺ αὐτῶν μεσολαβεῖ χρόνος ἀρκούντως μακρός. Καὶ ἂν δ' ἤθελον νομισθῇ τὰ τέσσαρα ἐκεῖνα, τὰ ἀνάλογα ὡς εἶδομεν τὴν τεχνοτροπίαν, ὡς ἀποτελοῦντα διαδοχικὴν σειρὰν ἄνευ χασμμάτων, ὅπερ ἀπίθανον, πάλιν ταῦτα θὰ ἐπλήρουν χρονικὸν διάστημα μέγα. Ἐντεῦθεν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς πολλὰς ἀνακριθείας καὶ τὴν σύγχυσιν εἰς ἃ ὑποπίπτει συχνότατα ὁ Πορφυρογέννητος, ὅπερ ἄλλως τε πολλάκις μέχρι τοῦδε παρατηρήθη, πειθόμεθα ἀδιστακτικῶς ὅτι τὸ θέμα τῆς Κεφαλληνίας ὑφίστατο ὡς τοιοῦτον πολλῶ πρότερον τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Εἶναι δ' ἐντελὲς ἀβάσιμος ἡ ὑποψία μὴ οἱ μνημονεύμενοι στρατηγοὶ προίσταντο τοῦρμας, ὅποια ἦτο ἡ Κεφαλληνία κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον πρὸ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, διότι οὐδέποτε στρατηγὸς διώκει τοῦρμαν ἀπλῆν. Ἀλλῶς δὲ εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ νησιωτικὸν θέμα τῆς Κεφαλληνίας, περιλαμβάνον πλὴν τῆς πρωτεύουσας ταύτης νήσου καὶ τὰς ἄλλας Ἰονίους ἐξαιρέσει τῶν Κυθήρων καὶ ἰσως καὶ τῆς Ζακύνθου, ἐνομιζέτο ἐκ τῶν σπουδαίων δυτικῶν θεμάτων ἕνεκα τῆς ἐπικαίρου θέσεως, κατ' ἐκείνους μάλιστα τοὺς χρόνους, τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ, ἧς ὁ διοικητὴς στρατηγὸς ἡδύνατο ὡς ἐξ ἀσφαλοῦς σκοπιᾶς νὰ ἐφορᾷ καὶ περιστέλλῃ τὰς συχνὰς τῶν Ἀράβων πειρατικὰς ἐπιδρομὰς ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ καὶ τοῖς δυτικοῖς παραλίοις τῆς Πελοποννήσου.

Τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ζησίου δημοσιευόμενον μολυβδόβουλλον δύναται νὰ νομισθῇ ὑπερέχον κατὰ τοῦτο τῶν ἄλλων ὅτι ἐν αὐτῷ εὑρεται τὸ δημῶδες ὄνομα τῆς νήσου τὸ διατηρούμενον μέχρι τοῦδε καὶ οὐ τὸν τύπον ἀπεδέχθησαν κοινῶς οἱ δυτικοὶ λαοί. Ἐν τοῖς ἄλλοις μολυβδόβουλλοις τὸ ὄνομα εὑρεται ἐν μὲν τῷ τοῦ στρατηγοῦ Κωνσταντίνου ὀλόγραφον κατὰ τὸν ἀρχαῖον τύπον, ἐν δὲ τοῖς ἑτέροις συντετμημένον εἰς ΚΕΦΑΛ' ἀναγνωσθὲν ἐν πᾶσι ὑπὸ τοῦ κ. Schlumberger ὁδηγουμένου ὑπὸ τοῦ πρώτου κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον, ἐνῶ, ὡς διδάσκει ἡμᾶς τὸ προκείμενον

ἡ τοιαύτη ἀνάγνωσις δὲν δύναται νὰ νομισθῇ ἀσφαλὴς καὶ εἶναι ὡσαύτως εὐλογος ἢ συμπλήρωσις τοῦ ὀνόματος κατὰ τὸν δημώδη τύπον.

Μέχρι τίνος χρόνου τὸ θέμα τῆς Κεφαλληνίας παρέμεινεν ὡς τοιοῦτον, δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστόν, ἐκ τῶν μολυβδοβούλλων ὁμῶς διδασκόμεθα ὅτι βεβαίως ἡ νῆτος μετὰ τῶν εἰς αὐτὴν ὑπαγομένων ἐτέρων τεσσάρων δὲν διετηρήθησαν εἰς τάξιν θέματος μέχρι τέλους τῆς ἐν αὐταῖς βυζαντιακῆς κυριαρχίας. Τοῦτο καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον τὸ τελευταῖον τῶν γνωστῶν μολυβδοβούλλων, τὸ τοῦ τουρμαρχοῦ, ὅπερ ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν εἶναι τὸ σπουδαιότατον πάντων. Ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα τὸ θέμα τῆς Κεφαλληνίας ὑπεβιβάσθη εἰς τοῦρμαν. Ὅτι δὲ τὸ μολυβδοβούλλον ἀνήκει εἰς τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην σαφῶς μαρτυροῦσι καὶ ἡ καθόλου τεχνοτροπία αὐτοῦ καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν γραμμάτων. Ἀκριθέστερος προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐπῆλθεν ἡ τοιαύτη μεταβολὴ εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ μετὰ πολλῆς πιθανότητος ἂν ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ἐπελθούσας διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα. Τοιαύτας δὲ μεταρρυθμίσεις ἀπαντῶμεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μάλιστα ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις. Αὗται ἐγένοντο κατὰ τὴν δυναστείαν τῶν Δουκῶν, ὅποτε εὐρίσκομεν διοικητικῶς ἠνωμένα τὰ θέματα Θράκης καὶ Μακεδονίας, καὶ βραδύτερον κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ὅποτε ὡσαύτως ἠνώθησαν τὰ θέματα Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου. Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι μετὰ πολλῆς πιθανότητος δυνάμεθα ν' ἀποδεχθῶμεν ὡς χρόνον τοῦ ὑποβιβασμοῦ τοῦ θέματος Κεφαλληνίας εἰς τοῦρμαν τὸ δεύτερον ἡμῖς τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος.

Κ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ